

LBRIS

We know
books

Editor: *Vasile Burlui*

Redactor: *Livia Iacob*

Tehnoredactare și coperte: *Paul Gorban*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BRODSKI, Iosif

Din nicăieri cu dragoste / Iosif Brodski; traducere din
limba rusă de Emil Iordache. – Iași: Cartea Românească
Educațional, 2021

ISBN 978-606-057-117-9

821.511.141

Grupul Editorial Cartea Românească Educațional
Copyright © Editura Cartea Românească Educațional,
Iași – 2021

Adresa: IAȘI, Bd Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 2 – 700124.
www.ecredu.ro

IOSIF BRODSKI

Din nicăieri, cu dragoste

traducere din limba rusă și postfață de Emil Iordache



Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

În loc de prefață

**Cuvânt rostit la festivitatea de
decernare a Premiului Nobel**

I

Pentru o persoană particulară și care toată viața a preferat să fie particulară, refuzând orice rol public, pentru un om ajuns, în această preferință a sa, destul de departe, inclusiv departe de patrie, căci e mai bine să fii ultimul ratat în democrație decât martir sau stăpânitor al gândurilor în despotism – pentru un asemenea om, deci, apariția bruscă la această aulică tribună reprezintă o mare stângăcie și încercare.

Această senzație este agravată nu atât de gândul la cei care s-au aflat aici înaintea mea, cât de amintirea celor care au fost ocoliți de această onoare, a celor care nu au putut vorbi, cum se spune, „urbi et orbi” de la această tribună și a căror tăcere caută parcă și nu-și găsește intrarea în noi.

Singurul lucru care mă poate împăca cu această situație este simplul raționament că – din cauze în primul rând stilistice – un scriitor nu poate vorbi în locul altui scriitor, mai ales un poet în locul altui poet; că, dacă la această tribună s-ar afla Osip Mandelștam, Marina Țvetaeva, Robert Frost, Anna Ahmatova,

Wystan Auden, aceștia, fără să vrea, ar vorbi tocmai în numele lor, resimțind, poate, și ei o anumită stinghereală.

Aceste umbre m-au impresionat tot timpul, mă impresionează și acum. În orice caz, nu-mi stimulează elocința. În cele mai bune clipe ale mele, propria mea ființă îmi apare ca o sumă a lor, însă întotdeauna mai mică decât fiecare din ele în parte. Căci e imposibil să fii mai bun decât ele pe hârtie; e imposibil să fii mai bun decât ele în viață și tocmai viețile lor, oricât de tragice și amare au fost, mă obligă – probabil mai des decât ar trebui – să regret curgerea timpului. Dacă lumea cealaltă există – și nu sunt mai în stare să le refuz posibilitatea vieții veșnice decât să uit de existența lor în această lume –, dacă lumea cealaltă există, sper că mă vor ierta, cât și calitatea expunerii care urmează: în definitiv, demnitatea profesiei noastre nu se măsoară prin comportamentul la tribună.

I-am numit pe cei cinci, ale căror opere și destine îmi sunt scumpe măcar pentru faptul că, dacă n-ar fi existat, eu, ca scriitor și ca om, aș însemna foarte puțin; în orice caz, astăzi nu m-aș afla aici. Ele, aceste umbre, mai bine zis: surse de lumină – becuri? stele? – au fost, desigur, mai multe de cinci și oricare dintre ele este capabilă să mă condamne la tăcere absolută. Numărul lor este imens în viața oricărui literat conștient; în cazul meu, acesta se dublează datorită celor două culturi cărora le aparțin prin voința destinului. Nu simplifică problema nici gândul la contemporanii și confracții de condei din aceste

două culturi, poeți și prozatori, al căror talent îl apreciez mai mult decât pe al meu propriu și care, dacă s-ar fi aflat acum la această tribună, ar fi trecut de mult la concret, căci au mai multe de spus lumii decât am eu.

De aceea îmi voi permite o serie de observații, poate dezordonate, confuze și capabile să vă nedumerească prin incoerența lor. Totuși, timpul pus la dispoziție ca să-mi adun gândurile și însăși profesia mea mă vor apăra, sper, măcar parțial, de reproșurile privitoare la haoticitatea expunerii. Oamenii de profesia mea pretind arareori că ar avea gândirea sistematică; în cel mai rău caz, pretind că au un sistem. Însă și acesta, de regulă, e de împrumut: de la mediu, de la orânduirea socială, de la preocupările filosofice avute la o vârstă fragedă. Nimic nu-l convinge mai mult pe artist de caracterul fortuit al mijloacelor utilizate pentru atingerea unui scop – chiar permanent – decât procesul creator, procesul compunerii. Într-adevăr, după cum spunea Ahmatova, versurile răsar din gunoi; nici rădăcinile prozei nu sunt mai nobile.

II

Dacă arta învață ceva (în primul rând, pe artist), această învățătură e chiar caracterul particular al existenței umane. Fiind cea mai veche – și cea mai literară – formă de activitate de întreprinzător particular, cu sau fără voie, ea încurajează la om tocmai sentimentul său de individualitate, de unicitate, de separare, prefăcându-l din animal social în personalitate. Multe lucruri pot fi împărțite: pâinea, patul, convingerile, iubita, dar nu și o poezie de, să zicem, Rainer Maria Rilke. Opera de artă, arta în general și poezia în particular comunică cu omul tête-à-tête, intrând cu el în relații directe, nemediate. Tocmai de aceea arta în general, literatura în special și poezia în particular sunt urâte de către apărătorii binelui obștesc, de către conducătorii maselor, de către crainicii necesității istorice. Căci acolo unde a trecut arta sau s-a citit o poezie, în loc de acord și unanimitate, ei descoperă indiferență și poliglosie, în loc de hotărârea de a acționa – neatenție și dezgust. Cu alte cuvinte, în zerourile cu care apărătorii binelui obștesc și conducătorii maselor tot vor să opereze, arta înscrie „punct-punct-virgulă cu minus”, transformând fiecare zero într-o mutrișoară, poate nu întotdeauna atrăgătoare, dar omenească.

Marele Baratfinski, vorbind despre Muza sa, o caracteriza drept persoană cu „expresie necomună a feței”. În dobândirea acestei expresii necomune constă, probabil, sensul existenței individuale, căci pentru această necomunitate suntem, parcă, pregătiți genetic. Indiferent dacă este scriitor sau cititor, menirea omului este, în primul rând, de a-și trăi propria viață, nu una impusă sau prescrisă din exterior, oricât de distinsă ar părea ea. Căci fiecare din noi avem o singură viață și știm bine cum se termină. Ar fi regretabil să ne cheltuim această unică șansă pentru a repeta o înfățișare străină, o experiență străină, să ne-o pierdem în tautologie, mai ales că profeții necesității istorice, la îndemnul cărora omul e gata să accepte această tautologie, nu se vor întinde lângă el în sicriu și nici „mulțumesc” nu-i vor spune.

Limba și, cred, literatura sunt lucruri mai vechi, mai inevitabile și mai de durată decât orice formă de organizare socială. Ura, ironia sau indiferența, pe care adeseori literatura le-a manifestat față de stat, sunt, în esență, reacția permanenței – mai bine zis, a infinitului – față de temporar, limitat. În orice caz, atâta timp cât statul își permite să se amestece în treburile literaturii, literatura are dreptul să se amestece în treburile statului. Sistemul politic, forma alcătuirii sociale, ca orice sistem în general, este prin definiție, o formă a timpului trecut, care încearcă să se impună prezentului (adesea și viitorului), iar omul care are limba drept profesie este ultimul ce-și poate permite să uite acest lucru. Primejdia veritabilă pentru scriitor nu este atât posibilitatea (frecvent

reală) de a fi persecutat de către stat, cât posibilitatea de a fi hipnotizat de contururile acestuia, ale statului, care pot fi monstruoase sau benefice, dar sunt întotdeauna temporare.

Filosofia statului, etica lui, ca să nu mai vorbim de estetică sunt întotdeauna „ieri”; limba, literatura sunt întotdeauna „astăzi” și adeseori, mai ales în cazul ortodoxismului unui anumit sistem politic, sunt chiar „mâine”. Unul dintre meritele literaturii constă tocmai în faptul că ea îl ajută pe om să-și precizeze timpul existenței sale, să se diferențieze atât în mulțimea predecesorilor, cât și în cea a semenilor, să evite tautologia, adică destinul cunoscut altfel sub denumirea onorifică de „victimă a istoriei”. Arta în general și literatura în particular sunt adeseori remarcabile, se disting de viață tocmai prin faptul că fug de repetiție. În viața cotidiană, puteți spune aceeași anecdotă de două sau trei ori, să provocați râsul, să fiți în centrul atenției. În artă, această formă de comportament se numește „clișeu”. Arta este o unealtă fără recul și dezvoltarea ei nu se explică prin individualitatea artistului, ci prin înseși dinamica și logica materialului, prin soarta precedentă a mijloacelor, care pretind să se găsească (sau sugerează) de fiecare dată o rezolvare estetică inedită din punct de vedere calitativ. Posedând propria ei genealogie, dinamică, logică, propriul ei viitor, arta nu este sinonimă, ci, în cel mai bun caz, este paralelă cu istoria și mijlocul ei de existență îl reprezintă crearea unei realități estetice noi de fiecare dată. Iată de ce se dovedește a fi de multe ori „înaintea

progresului”, înaintea istoriei, al cărui instrument principal e – n-ar merita oare să-l precizăm pe Marx? – tocmai clișeu.

În momentul de față, este foarte răspândită opinia că scriitorul, mai cu seamă poetul, în operele sale, trebuie să utilizeze limbajul străzii, limbajul mulțimii. Cu tot democratismul ei aparent și cu toate avantajele practice palpabile pentru scriitor, această afirmație este absurdă și reprezintă o tentativă de a subordona arta, în cazul de față, literatura, istoriei. Numai dacă am decis că „sapiens” trebuie să se oprească în dezvoltarea sa, arta ar trebui să vorbească limba poporului. În caz contrar, poporul ar trebui să vorbească limbajul artei. Orice nouă realitate estetică precizează pentru om realitatea sa etică. Căci estetica este mama eticii; noțiunile de „frumos” și „urât” sunt în primul rând estetice, precedând categoriile de „bine” și „rău”. În etică nu e „totul permis” tocmai pentru că în estetică nu e „totul permis”, pentru că, în spectru, numărul culorilor este limitat. Copilul naiv care plânge respingând un necunoscut sau, dimpotrivă, trage spre acesta, efectuează instinctiv o selecție estetică, nu una etică.

Selecția estetică este întotdeauna individuală și trăirea estetică este întotdeauna o trăire particulară. Orice nouă realitate estetică îl face pe omul care o trăiește să fie o persoană și mai particulară, iar această particularitate, care uneori ia forma gustului literar (sau de alt fel), îi poate servi în sine dacă nu drept garanție, măcar drept formă de apărare împotriva aservirii. Căci un om cu gust, în particular cu gust

literar, este mai puțin predispus la repetițiile și descântecul ritmic proprii oricărei forme de demagogie politică. Problema nu constă în faptul că virtutea nu reprezintă garanția creării unei capodopere, cât în faptul că răul, mai ales cel politic, este întotdeauna un prost stilist. Cu cât este mai bogată experiența artistică a individului, cu atât mai ferm îi e gustul, cu atât mai clară este opțiunea lui morală, cu atât este mai liber, deși, poate, nu și mai fericit.

Tocmai în acest sens, mai degrabă aplicat decât platonician, trebuie să înțelegem afirmația lui Dostoievski că „frumusețea va mântui lumea” sau opinia lui Matthew Arnold că „ne va mântui poezia”. Probabil că lumea nu mai poate fi mântuită, dar câte un om izolat se poate întotdeauna. Simțul estetic se dezvoltă la om foarte rapid, căci, chiar nedându-și complet seama ce este acesta și că îi este necesar cu adevărat, omul, de regulă, știe instinctiv ce nu-i place și ce nu-i convine. În sens antropologic, repet, omul este mai întâi o ființă estetică și abia apoi una etică. De aceea arta, în particular literatura, nu reprezintă un produs tangențial al evoluției speciei, ci exact dimpotrivă. Dacă vorbirea este cea care ne diferențiază de ceilalți reprezentanți ai regnului animal, atunci literatura și, în particular, poezia, ca formă superioară a artei verbale, reprezintă – vulgarizând puțin lucrurile – scopul speciei noastre.

Sunt departe de ideea că toți ar trebui învățați regulile versificației și compoziției; totuși, divizarea societății în intelectualitate și toți ceilalți mi se pare

inaccesibilă. Sub aspect moral, această divizare este asemănătoare cu împărțirea în bogați și săraci; însă, dacă pentru existența inegalității sociale încă mai sunt de conceput anumite motivații pur fizice, materiale, acestea sunt de neconceput pentru inegalitatea intelectuală. Poate nu în altceva, dar în această privință egalitatea ne este garantată de la natură. Nu este vorba de educație, ci de educarea vorbirii, în cadrul căreia și cea mai mică aproximație prezintă pericolul ca în viața omului să se insinueze o alegere falsă. Existența literaturii presupune existența la nivelul literaturii, și nu doar moral, ci și lexical. Dacă o creație muzicală încă îi mai lasă omului posibilitatea de alegere între rolul pasiv de ascultător și cel activ de interpret, creația literară – literatura fiind, după cum spunea Montale, o artă incurabil semantică – îl condamnă la acest rol de interpret pe ascultător.

După părerea mea, în acest rol omul ar trebui să se producă mai frecvent decât în oricare altul. Pe deasupra, mi se pare că acest rol, ca o consecință a exploziei demografice și, legat de aceasta, a tot mai amplei atomizări a societății, adică o dată cu tot mai accentuata izolare a individului, devine din ce în ce mai inevitabil. Nu cred că știu mai mult despre viață decât oricare om de vârsta mea, însă mi se pare că, în calitate de interlocutor, cartea este mult mai sigură decât un prieten sau o iubită. Un roman sau o poezie nu sunt un monolog, ci o convorbire a scriitorului cu cititorul, o discuție, repet, extrem de particulară, care îi exclude pe ceilalți, o discuție, dacă vreți, reciproc mizantropică. Și în momentul acestei discuții,